

Egy átutazott élet, egy átélt utazás

„VALAKI ÚTRAVÁLT...”. AZ ÚTON LÉVŐ ÉS A KIÜTKERESŐ ADY ENDRE, SZERK. BOKA LÁSZLÓ ÉS RÓZSAFALVI ZSUZSANNA

2019 kétségkívül az Ady-kultusz éve volt. A költő halálának századik évfordulója alkalmából országszerte és határainkon túl is megemlékezések, színpadi és zenés estek, tudományos és tudománynépszerűsítő tanácskozások, Ady irodalomtörténeti jelentőségét vagy éppen megkerülhetetlen kultikus alakját tárgyaló előadások sora zajlott Nagyváradtól, Debrecentől és a fővárostól (azaz Ady életútjának főbb helyszíneitől) a nagyobb vidéki városokig [Székesfehérvár, Eger, Balatonfüred stb.] múzeumokban, könyvtárakban, egyetemi katedrákon. Továbbá a legjelentősebb országos és regionális közgyűjtemények építették éves programjukat egy-egy Ady-kiállítás megrendezése köré, miközben alig akadt olyan irodalmi periodika, amely ne érezte volna kötelességének kisebb-nagyobb összeállítás erejéig centrumba állítani a modern magyar líra vitathatatlan kulcsfiguráját. Persze korai lenne mérleget vonni a centenárium körüli – az elmúlt évtizedek viszonylagos szótlanúságához mérve valóban – példátlan mértékű érdeklődés közvetlen hatásáról a szerző életművének viszonylatában, azaz felmérni ennek a kitüntetett figyelemnek a hosszú távú jelentőségét az Ady-olvasásban. Ahogyan az is fogós kérdés, hogy a szóban forgó kulturális események mennyiben következtek valóban Ady aktualitásából, vagy mennyiben tekinthetők a kerek évfordulónak szóló kötelező figyelemnek, azaz a kultikus szerepből adódó kitüntetettséggel pusztán megerősítésének. Még ha gyaníthatóan nem is okoz majd ez az év ugrásszerű növekedést az aktív Ady-kutatók számában, nem állítható, hogy tanulság nélküli lett volna ez az időszak. Nemcsak annak bizonyosságát vihetjük azonban magunkkal, hogy bőven akad még Ady körül a szakma számára elvégzendő feladat, de arról is meggyőződhetünk (ha nem is feltétlenül a szaktudományos tanácskozások, inkább az ismeretterjesztő jellegű előadások, kerekasztal-beszélgetések nyomán), hogy a magyar költészet alakjai közül alighanem még mindig Ady a legszelebbebb érdeklődésre számot tartó szerző, akinek kultusza, megszólító ereje a mai napig érzeteti hatását. A feladat tehát – az évfordulón túl is – adott: átláthatóbbá, megérthetőbbé tenni az „Ady-jelenséget” mint kulturális örökséget, melyet a költő alakjához fűződő, még mindig élő kultikus viszonyulás és a művek lezárhatatlan értelmezői kihívása együttesen jelent.

Nem kérdés, hogy az ugyancsak a centenáriumba időzített, küllemével, színvonalas kivitelezésével a figyelmünket első pillantásra megragadó, az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Művészeti Akadémia termékeny összefogásának köszönhetően megjelent Ady-album [„Valaki útravált...”. Az úton lévő és a kiütkereső Ady Endre] a fenti „örökségvédelmi” feladatnak kíván [példamutató igényességgel] eleget tenni. A Boka László és Rózsaferalvi Zsuzsanna munkáját dicsérő díszes kötet egyszerre törekszik felhívni a figyelmet, sőt szó szoros értelmében „kézzelfoghatóvá” tenni az OSZK impozáns Ady-gyűjteményét a szerző – eseménytelennek aligha mondható – életútját

teve meg e „hordozható kiállítás” tematikus kiindulópontjává vagy vezérfonalává, és igyekszik [a közölt dokumentumokkal megtámogatva] a két kísérőtanulmány révén tevékenyen hozzájárulni az Ady-képünk formálódásához, hozzátevé, hogy mindkét írás valódi hozadéka különösen ebben a kötetben, az autográf versek és életrajzi relikviák kontextusában mutatkozik meg.

A Bevezetőben ismertetett koncepció szerint Rózsafalvi Zsuzsanna tanulmánya [*Az Értől az Oceánig*”. *Az útravált Ady Endre – egy hagyaték tükrében*] Ady jól ismert „külső”, azaz tényleges utazásait, helyváltoztatásait foglalja össze, tekintettel a gyűjteményben (és elszórtan, más gyűjteményekben) szereplő anyagokra. A korábban már számos alkalommal, hosszabb-rövidebb argumentációval elmesélt élettörténetben valamennyire járatos olvasók számára az írás – érthető módon – nem feltétlenül szolgál túl sok újdonsággal, de persze egy, a bemutatandó dokumentumok háttérül szolgáló szövegtől – és különösen egy életrajzi áttekintéstől – ez nem is várható el. Ugyanakkor a szerző mindvégig jó arányérzékkel gazdagítja az ismerős dátumokat összekötő narrációt primer és szekunder szövegekből vett idézetekkel, vegyíti a széles körűen tudott adatokat ritkán emlegetett adalékokkal, így a századforduló magyar irodalmának legrészletesebben dokumentált biográfiáját sikerül egy eleven, pörgő leírásba foglalni, miközben nem feledkezik meg az újságírói (és, Ady esetén, egyszersmind világpolgári) létforma és a modern líraszemlélet összefüggésének hangsúlyozásáról sem. Ma már egyre biztosabban állítható [s eme bizonyosság mintegy a kötet kiindulópontjának relevanciáját is alátámaszthatja], hogy a századfordulón éppen forradalmi átalakuláson keresztül menő nagyvárosi milliő átalakult társadalmi-kulturális viszonyrendszere által meghatározott újságírói létmód alapvető feltételeket biztosított Ady költői újítása számára, és e reláció tudatosítása nélkül aligha érthető meg a programszerű művészi megújulás.

Más kérdés – és ez már átvezet a Boka László tanulmánya [*„Az elsüllyedt utak”*. *Mindenség-keresés, belső vívódások és a kiúttalanság tapasztalata az Ady-életműben*] vonatkozásában, végső soron azonban minden, egyszerűen szólva „biografikus” olvasat esetén felmerülő dilemmához –, jelesül, hogy korántsem magától értődő, meddig bizonyul valóban megvilágító erejűnek a kontextualizálás, ahogy az sem, hogy milyen módon, feltétellel, ha úgy tetszik, „szabályrendszerrel” állítható csatasorba egy-egy életrajzi mozzanat egy megoldásra váró költői enigma felfejtése érdekében, avagy mikor válik egy életvilágbeli összefüggés akadályává az elkötelezett és – az adott szöveg összetettsége által megkövetelt – kitartó elemzői tekintetnek. Érdemes komolyan fontolóra venni, hogy a „[s]zeretném magam megmutatni” jellegű kijelentések mennyiben olvashatók közvetlen szerzői önvallomásként, és mennyire hívja elő a versek szemantikai összetettsége a megnyilatkozás referencialitásának (egyszerűbben szólva, „őszinteségének”) elbizonytalanítását, különösen Ady esetén, aki, ismeretes, éppen a versbeszéd exkluzivitása, az én hangsúlyozottan művi megalkotottsága révén különült ki erőteljesen a századforduló későromantikus költészeteszményét vallók mezőnyéből. Miféle élet („Élet”) olvasható ki tehát – tehető fel a kérdés – azokból a költeményekből, melyekben rendre beazonosítható referenciális mozzanatok (szerelem, istenhit, pénz, otthon stb.) valóságvonatkozása válik az életvilágtól elemelt, szimbolikus vagy metaforikus konstrukciókban bizonytalanán? Milyen ént látunk magunk előtt – a gazdagon dokumentált biográfiai ismereteinkkel a háttérben –,

amennyiben a versbeszéd egyszerre fogalmazza meg, például a *Szeretném, ha szeretnének* prologusának emblemikus soraiban a megmutatkozás és másutt a titkokba burkolózás „vágyát” („S maradjak titok, hogyha voltam.” – A békés eltávozás).

Meglehetősen ingoványos talajra lép tehát Boka László, mikor Ady „belső diszpozícióit, elbizonytalanodásait” [214.] veszi górcső alá, és teszi tanulmányában a folytonos mozgásban, átalakulásban lévő életmű egyik alappillérévé, köszönhetően annak, hogy nemcsak a mindenkori biografikus olvasás, hanem a költészet felől olvasott életrajz is felvet dilemmákat. Hogy a kiindulópontul választott, mellesleg a szerző által szépen argumentált 1908 és 1909 körüli időszak látványos [ám persze korántsem felhőtlen] révbéérése [a konzervatív kritika *A Holnap*-ellenes – szakmai sikernek tekinthető – mozgolódása, a modernnek elleni országos „hajsza” egészen a 1909 tájára stabilizálódó *Nyugat* jelentette viszonylagos anyagi biztonságig], illetőleg az irodalompolitikai vagy magánéleti krízisek [a duk-duk-ügy vagy a Diósynéval való hektikus viszony] valóban a folyamatos, újra és újra lábra kapó kétely forrásai inkább, mint a kitüntettség egyfajta önigazolása, azt nem merném meggyőződéssel állítani. Ezzel ugyanis annak a gyanúnak alapoznánk meg, hogy az a költő, akinek, legkésőbb az *Új versek* időszakától kezdődően mondhatni minden mozdulatát – s mi másról győz meg az album gazdag forrásdokumentuma, mint erről – a nyilvánosság és már-már az utókor figyelő tekintete határozta meg, éppen sikereinek csúcsán kezdte volna el, a *Margita élni akar* talányos, önelrejtő-önfeltáró sorainak szavaival, „élni” az életet annak művé formálása helyett. Nem túlzás azt állítani, hogy, az „országos híret” megalapozó első fővárosi kötettől kezdve különösen, még Ady jellegzetes prózastílusát magán viselő levelezése is inkább tűnhet művészi önszínrevitelnek, mint egy magánember őszinte vallomásának, s mint ilyen, sokszor tanulságosabb, legalábbis, úgy tűnhet, biztosabban hadra fogható a költészet, mint egy megrajzolandó portré vonatkozásában. [Ugyan ki a megmondhatója, hogy valójában mennyi a megélt tapasztalat és mennyi az Ady saját költői sikerét alátámasztó póz a kritika általi „hajszolságot”, „üzöttséget” minduntalan ismételtető levélváltásokban?] A falusi magány és a nagyvilági miliő közti folytonos mozgás, melyet a maga távlatából mindkét tanulmány példásan nyomon követ, valóban az Ady-univerzum „Minden-élményével” állhat összefüggésben, ahogy Boka László írása is elemzi. Számomra egyedül az kérdéses, mennyiben adható erre lélektani motivációk felől magyarázat, illetve hogy hozzásegít-e végső soron mindez a módosulások, hangsúlyváltások, poétikai elmozdulások sorát mutató Ady-líra rétegzettebb megértéséhez. Amennyiben az ismert életrajzi [mind szakmai, mind magánemberi tekintetben fontos] csomópontok, mint amilyen az első Párizs-élmény, a duk-duk-ügy vagy épp a Léda-szerelem lezárása mintegy háttérként szolgál a szövegelemzéshez, nem pedig a jelentésalakulás determinációjaként és, mint ilyen, korlátozójaként szövődik bele az Ady-értés folyamatába, úgy a kötet összegző kísérőtanulmányai fontos hivatkozási pontjai lehetnek a szakirodalomnak.

Miközben tehát kétségkívül eltéveszthetetlen, hogy melyik párizsi korszakának terméke a *Párisban járt az ősz* és a *Megint Páris felé*, ennél fogva tagadhatatlanul aktív alakítója a versbeszélő helyzetének, hangoltságának a szerző biográfiai meghatározottsága, nem minden tekintetben győz meg Boka László írása arról, hogy egyértelműen azonosítható a magány és a meg nem értettség fájdalma a szóban forgó időszak verseiben. Vagy mégis? Valóban állítható volna, hogy a *Szeretném, ha szeretnének*

1909 nyarán született előverse ne kimondottan a kellemetlen duk-duk-affér utózöngéje lenne, a támadások állandó céltáblájává vált szerző őszinte, felszínre törő vallomása? Félreértés volna tehát a síró Gulácsy híressé vált gesztusa [223.]? Aligha. Ady, ha úgy tetszik, zsenialitása, de mindazonáltal messze érő hatása meglehetősen éppen abban áll, hogy ellentmondó állítások simulhatnak benne össze anélkül, hogy szükségszerűen érvénytelenítenék egymást. Egyszerűen mondva az Ady-életmű más és más szeglete válik láthatóvá, ha az olvasás során hangsúlyosabban teret engedünk az egységes narratívává fűzött szerzői életút tanulságainak, ahogyan arra Boka László tesz következetes érveléssel kísérletet, és egészen más poétikai összefüggések tárulnak fel, ha ennek az életútnak a szövegszerű visszatükröződései, leképeződései mögött egy példátlan gazdagságú, tudatosan épített művészi projektet sejtünk, amelynek a diadalmas, „hipertrofikus” megnyilvánulásai mellett annak szerves részét képezik a szerepbizonytalanság, a magányérzet vagy a kudarcéppozíció jelzései is. És úgy vélem, egyikről sem állítható, hogy minden kétséget kizáróan közelebb vinne az igazsághoz Ady-ügyben – mindkét, itt ütköztetett (és még több másikkal kiegészíthető) szemléletmód a maga (ha úgy tetszik, elfogultságtól sem mentes) elgondolása nyomán annak a kimeríthetetlen titoknak a keresésére vállalkozik, amelyet a szerző képvisel: Ady Endrének, aki a magyar irodalomban sose látott módon tette az életét egyszerre transzparenssé (erről árulkodik a bámulatosan sok fennmaradt relikvia) és avatta művészete által végérvényesen hozzáférhetővé.

Valószínűleg nem példa nélküli, hogy a regényes (sőt, számos alkalommal regényesített) életrajz „kitakarja” az életmű bizonyos szeletét, miközben az sem elképzelhetetlen, hogy az Ady-líra elkötelezett olvasója pedig nem fordít különösebb figyelmet az életmű alakulástörténetére. Hogy Ady esetén megkerülhetetlen élet és művészet (azaz a produktum és annak biografikus, kontextuális beágyazottsága) együttes olvasása, az számomra régóta nem volt kérdés, azonban mostanra, a „*Valaki útravált...*” kötet forgatása közben vált szó szoros értelmében kézzelfoghatóvá. Szó sincs arról, hogy ez a 160 oldalnyi, mintegy 350, részben ismert, helyenként ritkán vagy sose látott dokumentum pusztán a szerző – már amúgy is jelentős – kultikus szerepének a továbbbővítését szolgálja. Tagadhatatlan, a kultikus gyakorlat elképzelhetetlen az itt közölt autográf kéziratok, fotók, dedikálások, képeslapok, tárgyak stb., tehát a személyes jelenlét megnyilvánuló és, immár kötetbe foglalva, aprólékosan megvizsgálható rekvizitumai nélkül. Bevallom, nem szűnő érdeklődéssel silabizálgattam hosszasan Ady nehezen kibogozható kézírását, a kéziratok – főleg még a tisztázat előtti első, javításokkal teletűzdelt változatainak – sorait, figyeltem a papír elpiszkolódásait, az ujjlenyomatok rajzát, merültem el a címzett levelek legapróbb, jelentéktelen részleteibe. Mindez egyszerre tekinthető kultúrtörténeti érdekességnek (a fennmaradt korabeli képeslapok önmagukban is fontos kordokumentumok), és jelenti a kultusz gyakorlásának helyét és apropóját (Ady vasúti bérletjegyének kópiája aligha lehet hatással az Ady-életmű olvasására), ugyanakkor megvan a maga irodalomtörténeti szerepe is: számos nehezen hozzáférhető forrás tudatosítására nyílik itt lehetőség, gazdagítva Adyról és koráról alkotott képünket.

Nem lehet elmenni szó nélkül a mellett a színvonalas kivitelezés mellett, ami az album képanyagát, annak elrendezését, közreadását jellemzi. Bő egy évtizeddel ezelőtt a Petőfi Irodalmi Múzeum jóvoltából, E. Csorba Csilla szerkesztésében jelent

már meg egy Ady-album [*Ady – A portrévá lett arc*, PIM, Bp., 2008], ez azonban mindenekelőtt az Adyról készült összes fellelhető fénykép szakszerű közreadására, dokumentálására, kommentálására vállalkozott. A Boka László – Rózsafalvi Zsuzsanna szerkesztőpáros által megálmodott könyv a választott nézőpontnak, célnak és, ezen keresztül, nagyobb mozgástérnek köszönhetően is tűnhet színesebbnek: a teljes életutat lefedő válogatás egyszerre szemezget jó érzékkel a vizuális és az azokhoz kapcsolódó írott dokumentumokból (vers- vagy levélrészletek, cikkek kivágatai árnyalják sokszor az adott képet), ráadásul ezek figyelemre méltó elrendezésben válnak szemlélhetővé. Könyvtárgyként, külső és belső megjelenésében igencsak magasra tette a léceket a kiadvány, mintegy zsinórmértékül szolgálva a jövőbeli, hasonló kötetek számára. Példás igényesség, körültekintés és leleményesség jellemzi ugyanis a rendelkezésre álló anyagok elhelyezését az oldalakon: gyakorta korhú város- vagy térképrészletek válnak beszédes háttérrel a mozaikszerűen, olykor egymásra montírozott dokumentumrészletek előterében, anélkül, hogy zsúfolt lenne az összkép vagy zavaróak volnának a „kitakart” vagy töredékes relikviák.

Nem túlzás azt állítani, hogy a kötet valóban képes a fő célkitűzésének megfelelően Ady „Minden-élmény”-ének tapasztalatában részesíteni az olvasóját a maga lehetőségei szerint, tudva azt is, hogy ez szükségképp csak töredékesen, szigorú és koncepciózus válogatással érhető el [ahogy a kötet végén az OSZK Ady-gyűjteményének történetét összefoglaló írás tanúsítja, 1200 dokumentumból készült az összeállítás]. Kétség sem férhet hozzá, hogy a „*Valaki útvált...*” az Ady-centenárium legkülönösebb tárgyi hozadéka: egyszerre szolgálja egy kivételes közgyűjtemény szélesebb körű megismertetését és bizonyul a szerző jelentőségéhez mérten méltó emlékéllátásnak. Az Ady-életmű megunhatatlan bédekkereként pedig feltétlenül ott a helye minden Ady-olvasó könyvespolcán. [*Országos Széchényi Könyvtár – MMA*]

HERCZEG ÁKOS

Akusztikus örömök – „Wagneresen”

RICHARD WAGNER: *VÁLOGATOTT ELMÉLETI ÍRÁSOK*, SZERK. IGNÁCZ ÁDÁM, FORD. CSOBÓ PÉTER GYÖRGY, FEJÉRVÁRI BOLDIZSÁR

„Nos hát, a nyitányt akkor wagneresen vesszük” – fordult zenészeihez Felix Otto Desoff, a bécsi Udvari Operaház karmestere valamikor az 1860-as években, mielőtt *A bűvös vadász* vezénylésére emelte pálcáját. Ez a Richard Wagner leírásában fennmaradt anekdota nemcsak a 19. századi német zenetörténet fordulatát tükrözi összesűrítve egyetlen fogalomba, de egy érdekes szójátékot is rejt: „wagen” annyi, mint merészelné, bátorkodni; „erwägen” annyi, mint tekintetbe venni, megfontolni, azaz – miként arra Fejérvári Boldizsár, Csobó Péter György fordítótársa is rámutat – „a Wagnerisch nemcsak azt jelenti, »úgy, ahogyan Wagner tette«, hanem úgy is érthető: bátran és jól megfontoltan” [74.]. De vajon mit jelent ma egy zene-